

Łarysa Szczawinska

DOI: 10.15290/bb.2020.12.21

Rosyjska Akademia Nauk

Moskwa

<https://orcid.org/0000-0002-9385-3509>

Ля вытокаў беларускай філалогіі: працы К.Ф. Калайдовіча

У ліку першых, хто падняў пытанне аб неабходнасці фарміравання асаблівай навуковай дысцыпліны – беларускай філалогіі, быў адзін з піянераў расійскага славяназнаўства і самых паспяховых даследчыкаў славянскіх старажытнасцяў Канстанцін Фёдаравіч Калайдовіч (1792–1832)¹.

У 1807 годзе Калайдовіч паступае на вучобу на славеснае аддзяленне Маскоўскага ўніверсітэта, по заканчэнні якога ў 1810 годзе ён служыць настаўнікам гісторыі і геаграфіі ва ўніверсітэцкай гімназіі. Адначасова Калайдовіч шмат піша для маскоўскіх навуковых арганізацый і нават абіраецца членам Таварыства гісторыі і старажытнасцей расійскіх. Яму ўдаецца сабраць даволі багатую бібліятэку, у якой былі старадрукаваныя кнігі і рукапісы. Ужо ў тых гады Калайдовіч, зацікавіўшыся гісторыяй славянскага кнігадрукавання, сабраў матэрыялы аб некаторых беларускіх аўтарах і друкарнях, падрыхтаваў і апублікаваў некаторыя звесткі пра іх. Напрыклад, пра Францыска Скарыну², кнігу якога ён нават меў у сваёй бібліятэцы³.

---

¹ П. Безсонов, *Константин Федорович Калайдович: Биографический очерк*, Москва 1862.

² К. Калайдовіч, *Известия о древностях славянорусских и об Игнатие Ферапонтовиче Ферапонтове, первом собирателе оных*, Москва 1811, с. 16–18.

³ К. Калайдовіч, *Иоанн Федоров, первый Московский типографщик*, “Вестник Европы” 1813, ч. 71, с. 122.

У 1812 годзе Калайдовіч ўступае ў рады маскоўскага апалчэння. Гэты перыяд стаў для яго часам непасрэднага знаёмства з Беларуссю, яе народам і жывой народнай мовай. Захаваліся дакументальныя матэрыялы, якія даюць магчымасць зафіксаваць непасрэдную цікавасць Калайдовіча да культуры радзімы Скарыны, якую ён працягваў збіраючы разнастайныя звесткі аб ёй як на ўсходзе беларускіх зямель, так і на іх захадзе. І ўсё гэта адбывалася, нягледзячы на амаль трагічныя абставіны яго тагачаснага ваеннага быцця.

Удзельнічаючы ў баявых дзеяннях, Калайдовіч прабыў на беларускіх землях з восені 1812-га да лета 1813 года, пабываў і ў Мінску, і ў Вільні. У яго склалася даволі поўнае ўяўленне аб народным жыцці і аб жывой беларускай мове, слоўнічак якой Калайдовіч пачаў складаць пасля выгнання войскаў Напалеона. Адным з глыбінных месцаў, дзе рыхтаваўся гэты беларускі слоўнічак, было сяло Машчоны, якое знаходзіцца на поўнач ад цяперашняга райцэнтра Віцебскай вобласці Сянно. Аднак, несумненна, найважнейшым месцам у філалагічных вышуках Калайдовіча стала спустошаная вайной Орша, куды «сотенный начальник 8-го пешего Казачьего полка» Калайдовіч прыбыў 11 лістапада 1812 года. Ён адзначаў тады, што горад моцна разбураны, *одна сторона была выжжена, Заднепровская еще дымилась. Множество изнуренных и полумертвых неприятелей, бродя по городу, едва проговаривали: Monsieur, l'hospital... Мы пришли в место плача и сетования...*⁴.

Зімовыя дні 1812–1813 гадоў, праведзеныя ў «горестной Орше», калі з-за павальных хвароб, як пісаў Калайдовіч, *в два месяца лишились мы более 600 лучших воинов и 6 офицеров*⁵, зблізілі яго з некаторымі мясцовымі адукаванымі ўраджэнцамі. Гэта былі езуіты, якія ў наступныя гады сталі для Калайдовіча адмысловымі інфарматарамі, а тады, у Оршы, яны дапамагалі яму арыентавацца ў мясцовай рэчаіснасці, у тым ліку, мабыць, і з пункту гледжання яго цікавасці да розных філалагічных праблем. Існуе цэлы шэраг архіўных дакументаў, якія дазваляюць даволі грунтоўна разабрацца ў ходзе цікавасці Калайдовіча да ўласна польскага культурнага рубяжа на памежжы Slavia Byzantina і Slavia Latina, Славіі Усходняй і Заходняй, уключаючы яго цікавасць да такога важнага і для гісторыі беларускай культуры,

⁴ Ціт. па: П. Безсонов, *Константин Федорович Калайдович*, с. 29.

⁵ Тамсама, с. 30.

мовы і літаратуры спева як «Bogorodzica Dziewica»⁶. Адным з такіх езуітаў-інфарматараў стаў для Калайдовіча прафесар паэтыкі ў Аршанскім калегіюме ксёндз Іосіф Маралоўскі, урадженец Гарадка, што на поўнач ад Віцебска, які, несумненна, нядрэнна ведаў і жывую беларускую мову. Ксёндз Іосіф пакінуў немалую літаратурную спадчыну, некаторая рускамоўная частка якой была апублікаваная дзякуючы Калайдовічу ў Маскве ў 1813 годзе⁷. Вельмі характэрная роля ў далейшых беларусазнаўчых пошуках Калайдовіча і ксяндза-езуіта, урадженца горада Чачэрска Язафата Залескага, прафесара гісторыі ў Полацкай акадэміі, актыўнага аўтара «Miesięcznika Połockiego»⁸.

Пасля дэмабілізацыі летам 1813 года Калайдовіч вяртаецца ў Маскву. Яго асабістая бібліятэка, на жаль, цалкам загінула ў маскоўскім пажары 1812 года. Калайдовіч так пісаў аб гэтым: *Без крайнего сожаления не могу я вспомнить о потере, претерпенной мною в прошедший ужасный год. Вся библиотека моя – редкий памятник истории и словесности отечественной, превращена в пепел злодеями. Между прочим совсем приготовленная подробная история книгопечатания в России и образцы всех древних славянских типографий испытали равную участь*⁹. Пасля вяртання ў Маскву Калайдовіч прыступае да актыўнай навуковай працы. У друку з’яўляецца адзін з яго артыкулаў, у якім ён піша пра Францыска Скарыну¹⁰, «ученом Докторе Медицины из Полоцка», што *перевел всю Библию..., притом перевел не на Славянский язык, а на простой, употребляемый в то время в Литве*¹¹. Скарынаўская тэма будзе займаць Калайдовіча і далей, прычым ён нават пераносіць вынікі некаторых сваіх назіранняў над спадчынай беларускага першадрукара і на больш раннія Кракаўскія выданні Швайпольта Фіоля, сцвярджаючы, што ў іх *виден Русской язык в простонародном Польском, или правильнее Белорусском, выговоре*¹². Захаваўшыся дакументальныя матэрыялы з аса-

⁶ Расійская нацыянальная бібліятэка. Адзел рукапісаў (далей – АР РНБ), ф. 328, ад.зах. 225.

⁷ Гл., напр.: [К. Калайдовіч, *Письмо к М.Т. Каченовскому*], «Вестник Европы» 1813, ч. 72, с. 10–16.

⁸ Звесткі аб а. Іозафаце Залескім зберагаюцца ў матэрыялах архіва правінцы паўднёвай Польшчы Таварыства езуітаў у Кракаве (Ад.зах. 303).

⁹ К. Калайдовіч, *Иоанн Федоров, первый Московский типографчик*, с. 117.

¹⁰ Тамсама, с. 121–122.

¹¹ Тамсама, с. 122.

¹² К. Калайдовіч, *Дополнительные сведения о трудах Швайпольта Фиоля, древнейшего Славянского типографчика*, «Вестник Европы» 1819, ч. 107, с. 105.

бістага архіва Калайдовіча сведчаць, што ён на працягу ўсяго жыцця старанна збіраў звесткі пра Скарыну і яго дзейнасць і спецыяльна займаўся бібліяграфаваннем ягоных выданняў¹³. У шырокім аглядзе-выкладзе польскамоўнага артыкула С.Б. Ліндэ «О literaturze rosyjskiej» 1815–1816 гг.¹⁴, зробленым Калайдовічам і апублікаваным тады ж у 1816 годзе ў часопісе «Вестнік Европы»¹⁵, Калайдовіч прыводзіць і свой погляд на моўную сітуацыю ва ўсходняй частцы Еўропы, піша пра «белорусский язык» і спадчыну Францыска Скарыны.

Тады ж ён, будучы сябрам М.М. Карамзіна і, як многія лічылі, прамым навуковым спадчыннікам выбітнага пісьменніка і гістарыёграфа, цясней збліжаецца з прадстаўнікамі знакамітай вучонай супольнасці М.П. Румянцава і, нарэшце, з ім самім. Асабістае апекаванне дзяржаўнага канцлера спрыяе інтэнсіфікацыі навуковай і выдавецкай дзейнасці Калайдовіча, надрукаваўшага ў 1821 годзе асабліва значную для гісторыкаў усходнеславянскіх літаратур працу, прысвечаную творчасці Свяціцеля Кірылы Тураўскага¹⁶. Выданне гэта стала адным з самых гучных адкрыццяў у галіне славянскіх старажытнасцяў за ўсю гісторыю іх вывучэння. Калайдовіч і сам добра разумеў гэта. Ён параўноўваў Кірыла Тураўскага з Іаанам Залатавустам, лічачы, што ўсходнеславянскі свяціцель *достойный подражатель знаменитого Константинопольского Патриарха*¹⁷. *Исторгая сии памятники дарованый из рук времени и забвения, – пісаў Калайдовіч, – нахожу обязанностию предварить читателя о жизни нашего Витши, известных трудах и достоинстве представляемых творений, с кратким исследованием о местоположении Турова и бывшем некогда в оном Епископском престоле*¹⁸.

¹³ Гл., напр., наступныя матэрыялы ягонага архіва: АР РНБ, ф. 328, ад.зах. 116, 131. Гл. таксама: Л.Л. Щавинская, *Русская школа скориковедения в начале ее формирования (XVIII – первая половина XIX вв.)*, [у:] *Скарына і наш час. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Гомель, 14–15 кастрычніка 2011 года)*, Гомель 2011, с. 33.

¹⁴ S.B. Linde, *О literaturze rosyjskiej*, [w:] “Pamiętnik Warszawski” 1815, t. 2, s. 411–428; t. 3, s. 14–34, 133–150, 277–298; “Pamiętnik Warszawski” 1816, t. 4, s. 3–21, 285–296; t. 5, s. 3–21, 125–144.

¹⁵ К. [К. Калайдовіч], *О Российской литературе, статья Самуила Богумила Линде, Ректора Варшавского Лицея*, “Вестник Европы” 1816, ч. 90, с. 110–136, 230–244.

¹⁶ *Памятники российской словесности XII века, изданные с объяснением, вариантами и образами почерков К. Калайдовичем*, Москва 1821.

¹⁷ Тамсама, с. IX.

¹⁸ Тамсама.

Падобнае «краткое исследование» абапіралася на досыць салідную па тым часе крынічную базу, сабраную ў немалой ступені і *вследствие неутомимых разысканий Государственного Канцлера*, які здолеў мабілізаваць для гэтых пошукаў не толькі сваіх навукоўцаў супрацоўнікаў, але і прадстаўнікоў мясцовай беларускай адміністрацыі, уключаючы губернатараў і чыноўнікаў ніжэйшага рангу. Так, у адным з пісьмовых паведамленняў, якія паступілі на імя М.П. Румянцава з Беларусі летам 1821 года, паведамляецца наступнае:

...материя, историческая, дальних веков, требовала справок, каковых собрав, имею честь донести: Касательно другого города Турова, в котором бы мог быть Епископом Св. Кирилл, ежели он не был в Пинском Турове, известился я, что в 10 или немного более верстах от Полоцка, состоит имение, называемое Туровль, до войны Баториевой принадлежавшее Полоцким Руским Монастырям, пожалованное сим королем Иезуитам, а по упразднении их общества в Польше доставшееся помещикам Беликовичам, кои по ныне оным владеют. Получа сие известие писал я к Полоцкому Борисо-Глебскому Архимандриту Шулякевичу, знающему Историю, чтобы он сделал справки: не был ли издревле оный Туровль Городом? Не в нем ли епископствовал Св. Кирилл? Не в Борисоглебском ли при Полоцке монастыре погребен? и не был ли при жизни Благодетелем онаго? Шулякевич в ответе своем ссылаясь на полной 30 летний Месяцеслов, изданный в Москве 1801 года, и на число 28 Апреля, тоже на Зерцало Российских Государей, напечатанное там же 1797 года выводит, что св. Кирилл не мог быть ни Благодетелем Полоцкого Борисоглебского монастыря, ни в нем избрать для себя места упокоения, по тому что сей Монастырь, по Стрыйковскому основан 1220 года, а св. Кирилл жил и умер во дни Князя Андрея Боголюбского в 12 столетии. Догадывается Шулякевич, что Св. Кирилл был подлинно Епископом Турова Пинского и погребен в той же церкви св. муч. Бориса и Глеба, в которой и князь Борис Юрьевич (Из Зерцала. Л. 45)... Но я из онагож месяцаслова, в котором именно сказано, что Св. Кирилл скончался в Белорусский, заключаю как Пинск никогда не числился в Белоруссии, что мог он быть Святителем нынешняго Туровля, по тому нашпаче, что оный был подлинно городом и разорен 1579 года войском Боториевым, как свидетельствует Карамзин в 9-м томе Истории, на листу 301¹⁹.

Прааналізаваўшы ўсе наяўныя звесткі, Калайдовіч прыйшоў да высновы, што *Польские и Униатские ученые, вопреки нашим, полагают существование некогда Епархии в Турове Полоцком*²⁰, што, вя-

¹⁹ Ціт. па: Л.Л. Шавинская, Ю.А. Лабынцев, *Туров два столетия назад глазами исследователей наследия святителя Кирилла и князей Острожских*, [у:] *Добраверны князь Канстанцін (Васілій) Астрожскі – слаўты асветнік і абаронца праваслаўя*, Брэст 2011, с. 10–11.

²⁰ *Памятники российской словесности*, с. X.

дома ж, было абуральной памылкай. Як удалося прасачыць па шэрагу знойдзеных намі архіўных сведчанняў, былі і іншыя меркаванні, якія належалі найбольш вядомым і адукаваным жыхарам беларускіх зямель, у тым ліку вучоным манахам, улічваць якія даводзілася Калайдовічу. Так, напрыклад, архімандрыт Полацкага Барысаглебскага манастыра Ісяя Шулякевіч паведамляў у сваім лісце М.П. Румянцаву ад 15.VIII.1821, што *касательно Туровскаго Епископа Кирилы Вашему Святельству изъяснитья следующим. Был он действительно Епископом туровским и двенадцатаго столетия, скончил блаженную свою жизнь в Белой России, но погребен ли в оной, о сем месяцеслов на 30... напечатанный ничего не упоминает, ибо случается нередко, что в одном месте оканчивает жизнь, а в другом бывает погребен... Наиприличнее было бы сему Епископу избрать место положения своего тела в соборной Епархии, то есть в Турове...*²¹.

У 1822 годзе ў Маскве публікуецца шмат у чым эпахальная праца Калайдовіча – нарыс «О Белорусском наречии»²², у якім ён піша: *Из всех наречий языка Славянского, далеко уклонившихся от употребляемого в России, и известных в одной части нашей страннейшей Империи, достойны внимания Филолога Малороссийское и Белорусское. Первое давно уже получило свой особенный характер... На второе же, Белорусское наречие доселе никто не обратил своего внимания. Усё гэта было напісана вельмі вядомым на той час даследчыкам, аўтарам мноства славістычных работ, першаадкрывальнікам творчасці Кірылы Тураўскага, знаўцам славянскіх рукапісаў і старадрукаваных кніг. А галоўнае, Калайдовіч быў навукоўцам, які сутыкнуўся з жывой беларускай народнай мовай, слоўнічак якой ён стаў, як адзначалася, складаць, знаходзячыся на беларускай зямлі яшчэ амаль дзесяцігоддзе перад тым. Дуговые и светские писали на сем наречии, – паведамляе Калайдовіч, – именуя оное языком Руським, с XVI до истечения XVII столетия, почти все свои богословские, поучительные сочинения и дипломатические бумаги, употребляя в письме и печати известные начертания церковной Славянской азбуки. Древнейший пример изменения чистого языка Славянского, принявшего чуждые слова и речения, составившие впоследствии наречие Белорусское, находится в переводе Доктора Франциска Скорины...*²³.

²¹ АР РНБ, ф. 328, ад.зах. 497.

²² К. Калайдовіч, *О Белорусском наречии*, [у:] *Труды Общества любителей российской словесности*, Москва 1822, ч. 1, с. 67–80.

²³ Тамсама, с. 68.

Надзвычай важна і тое, што ў сваім нарысе Калайдовіч не толькі карыстаецца абсалютна новым паняццем, якое ўводзіцца ім – «Белорусская словесность», гэта значыць беларуская літаратура, але і ў вялікай частцы прысвячае ёй і сваю працу. Ён прыводзіць шэраг найбольш вядомых пісьменнікаў, *сделавших Белорусское наречие книжным*, коратка пералічвае іх творы. Калайдовіч адзначае, што ўслед за Скарынам і ягоным часам *Белорусская словесность во все продолжение XVII и в начале следующего столетия обогащалась достойными трудами. Одно указание Писателей может составить непрерывный ряд мужей почтенных, славных своей ученостью, незабвенных в удержании православия*²⁴. Характарызуючы асаблівасці жывой беларускай мовы, ён піша: *Отличительною приметой Белорусского выговора есть какое-то дзеканье и мягкость в произношении.... У заключенне да нарыса прыкладзены «Краткий словарь Белорусского наречия», які ён пачаў складаць яшчэ ў часы свайго знаходжання на беларускай зямлі ў 1812 годзе.*

Мабыць, апошняй буйной працай Калайдовіча, у якой знайшлі адлюстраванне яго беларусазнаўчыя пазнанні, стала сумеснае з П.М. Строевым апісанне рукапісаў графа Ф.А. Толстага²⁵. Тут, у прыватнасці, Калайдовіч паведамляе, што пераклады Скарыны зроблены *на наречии, некогда, под названием Руського или Белорусского, бывши книжным в Литве и Польше* і звяртае ўвагу на палеаграфічныя асаблівасці *почерков рукописей... Белорусских и Малороссийских*, прычым першых, рукапісаў «Белорусского письма», апынулася ў зборы пятнаццаць. У іх ліку быў «Статут Великого Князства Литовского», што *писан Белорусскою скорописью в конце XVI в.*²⁶

Беларусазнаўчыя адкрыцці Калайдовіча, у тым ліку і яго даследаванні беларускай мовы, былі адразу ж адзначаны ў вучоным свеце, у прыватнасці, аб іх паведамляў нямецкамоўны друк²⁷. Амаль неверагодна, але менавіта Калайдовіч амаль за стагоддзе да з'яўлення фундаментальнага шматтомнага зводу акадэміка Я.Ф. Карскага «Белорусы»²⁸, як бы звярнуўся менавіта да яго. Трыццацігадовы масквіч

²⁴ Тамсама, с. 70.

²⁵ К. Калайдовіч, П. Строев, *Обстоятельное описание славяно-российских рукописей, хранящихся в Москве, в библиотеке графа Ф.А. Толстого*, Москва 1825.

²⁶ Тамсама, с. 121–122.

²⁷ *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*, 1823, 7 Febr., s. 90–91.

²⁸ Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 1: *Введение в изучение языка и народной словесности*, Варшава 1903; Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 1: *Введение в изучение языка*

ў 1822 годзе пісаў што *намерение, руководствовавшее меня к написанию статьи сей, состояло в том, дабы обратить на столь важный предмет внимание самих Белорусцев, которые вернее и лучше могут исследовать свое наречие и помощью онаго объяснить древний язык наших памятников*²⁹.

Пераклікаючыся з тэкстам запавету К.Ф. Калайдовіча звярнуць увагу «самих Белорусцев», Я.Ф. Карскі пісаў у 1913 годзе С.А. Венгераву:

... большинство моих работ было посвящено белорусскому наречию. Произошло это от того, что я, природный белорус, родившийся и выросший среди белоруссов, посещавший белорусские области неоднократно и после, приобрел познания по белорусскому наречию и вознамерился использовать их для науки... Весной 1903 г. мне было предложено Императорским Русским Географическим Обществом... отправится в научную командировку в Белоруссию для определения границ племени и изучения языка... Исполнив поручение, я решил объединить весь материал, собранный мною в течение всего предыдущего времени по языку Белоруссии – современному и старому западнорусскому – в одном сочинении, к написанию и печати которого и приступил в 1903 г.³⁰

L I T E R A T U R A

Archiw für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 1823, 7 Febr., s. 90–91.

Linde S.B., *O literaturze rosyjskiej*, [w:] “Pamiętnik Warszawski” 1815, t. 2, s. 411–428; t. 3, s. 14–34, 133–150, 277–298; “Pamiętnik Warszawski” 1816, t. 4, s. 3–21, 285–296; t. 5, s. 3–21, 125–144.

и народной словесности, Вильна 1904; Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 2: *Язык белорусского племени*, [вып.] 1. *Исторический очерк звуков белорусского наречия*, Варшава 1908; Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 2. *Язык белорусского племени*. [вып.] 2. *Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском наречии*, Варшава 1911; Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 2. *Язык белорусского племени*. [вып.] 3. *Очерки синтаксиса белорусского наречия. Дополнения и поправки*, Варшава 1912; Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 3. *Очерки словесности белорусского племени*. [вып.] 1. *Народная поэзия*. Москва 1916; Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 3. *Очерки словесности белорусского племени*. [вып.] 2. *Старая западнорусская словесность*, Петроград 1921; Е.Ф. Карский, *Белорусы*. Т. 3. *Очерки словесности белорусского племени*. [вып.] 3. *Художественная литература на народном языке*, Петроград 1922.

²⁹ К. Калайдовіч, *О Белорусском наречии*, с. 80.

³⁰ Институт русской литературы РАН (Пушкинский дом). Адзел рукапісаў, ф. 377, воп. 7, № 1732, л. 13–13 об.

- Bezsonov P., *Konstantin Fedorovič Kalajdovič: Biografičeskij očerok*, Moskva 1862 [Безсонов П., *Константин Федорович Калайдович: Биографический очерк*, Москва 1862].
- Institut ruskej litaratury RAN (Puškinski dom). Addziel rukapisaŭ, f. 377, vop. 7, № 1732, l. 13–13 ob. [Институт русской литературы РАН (Пушкинский дом). Аддзел рукапісаў, ф. 377, воп. 7, № 1732, л. 13–13 об.].
- Kalajdovič K., *Izvestiâ o drevnostâh slavânorusskih i ob Ignatie Ferapontoviče Ferarontove, pervom sobiratele onyh*, Moskva 1811, s. 16–18 [Калайдович К., *Известия о древностях славянорусских и об Игнатие Ферापонтовиче Ферапонтове, первом собирателе оных*, Москва 1811, с. 16–18].
- Kalajdovič K., *Ioann Fedorov, pervyj Moskovskij tipografšik*, “Vestnik Evropy” 1813, č. 71, s. 122 [Калайдович К., *Иоанн Федоров, первый Московский типографшик*, “Вестник Европы” 1813, ч. 71, с. 122].
- [Kalajdovič K., *Pis'mo k M.T. Kačenovskomu*], “Vestnik Evropy” 1813, č. 72, s. 10–16 [[Калайдович К., *Письмо к М.Т. Каченовскому*], “Вестник Европы” 1813, ч. 72, с. 10–16].
- K. [K. Kalajdovič], *O Rossijskoj literature, stat'â Samuila Bogumila Linde, Rektora Varšavskogo Liceâ*, “Vestnik Evropy” 1816, č. 90, s. 110–136, 230–244 [К. [К. Калайдович], *О Российской литературе, статья Самуила Богумила Линде, Ректора Варшавского Лицея*, “Вестник Европы” 1816, ч. 90, с. 110–136, 230–244].
- Kalajdovič K., *Dopolnitel'nye svedeniâ o trudah Švajpol'ta Fiolâ, drevnejšego Slavânskogo tipografšika*, “Vestnik Evropy” 1819, č. 107, s. 105 [Калайдович К., *Дополнительные сведения о трудах Швайпольта Фиоля, древнейшего Славянского типографшика*, “Вестник Европы” 1819, ч. 107, с. 105].
- Kalajdovič K., *O Belorusskom narečii*, [v:] *Trudy Obščestva ljubitelej rossijskoj slovesnosti*, Moskva 1822, č. 1, s. 67–80 [Калайдович К., *О Белорусском наречии*, [в:] *Труды Общества любителей российской словесности*, Москва 1822, ч. 1, с. 67–80].
- Kalajdovič K., Stroev P., *Obstoâtel'noe opisanie slavâno-rossijskih rukopisej, hranâšihsâ v Moskve, v biblioteke grafa F.A. Tolstogo*, Moskva 1825 [Калайдович К., Строев П., *Обстоятельное описание славяно-русских рукописей, хранящихся в Москве, в библиотеке графа Ф.А. Толстого*, Москва 1825].
- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 1: *Vvedenie v izučenie âzyka i narodnoj slovesnosti*, Varšava 1903 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 1: *Введение в изучение языка и народной словесности*, Варшава 1903].
- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 1: *Vvedenie v izučenie âzyka i narodnoj slovesnosti*, Vil'na 1904 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 1: *Введение в изучение языка и народной словесности*, Вильна 1904].

- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 2. *Âzyk belorusskogo plemeni*. [vyp.] 2. *Istoričeskij očerķ slovoobrazovanîâ i slovoizmenenîâ v belorusskom narečîi*, Varšava 1911 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 2. *Язык белорусского племени*. [вып.] 2. *Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском наречии*, Варшава 1911].
- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 2. *Âzyk belorusskogo plemeni*. [vyp.] 3. *Očerķi sintaksisa belorusskogo narečîâ. Dopolnenîâ i popravki*, Varšava 1912 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 2. *Язык белорусского племени*. [вып.] 3. *Очерки синтаксиса белорусского наречия. Дополнения и поправки*, Варшава 1912].
- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 2: *Âzyk belorusskogo plemeni*, [vyp.] 1. *Istoričeskij očerķ zvukov belorusskogo narečîâ*, Varšava 1908 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 2: *Язык белорусского племени*, [вып.] 1. *Исторический очерк звуков белорусского наречия*, Варшава 1908].
- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 3. *Očerķi slovesnosti belorusskogo plemeni*. [vyp.] 1. *Narodnaâ roèziâ*, Moskva 1916 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 3. *Очерки словесности белорусского племени*. [вып.] 1. *Народная поэзия*, Москва 1916].
- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 3. *Očerķi slovesnosti belorusskogo plemeni*. [vyp.] 2. *Staraâ zapadnorusskaâ slovesnost'*, Petrograd 1921 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 3. *Очерки словесности белорусского племени*. [вып.] 2. *Старая западнорусская словесность*, Петроград 1921].
- Karskij E.F., *Belorusy*. T. 3. *Očerķi slovesnosti belorusskogo plemeni*. [vyp.] 3. *Hudožestvennaâ literatura na narodnom âzyke*, Petrograd 1922 [Карский Е.Ф., *Белорусы*. Т. 3. *Очерки словесности белорусского племени*. [вып.] 3. *Художественная литература на народном языке*, Петроград 1922].
- Patâtniki rossijskoj slovesnosti XII veka, izdannye s ob"âsneniem, variantami i obrazami počerkov K. Kalajdovičem*, Moskva 1821 [*Памятники российской словесности XII века, изданные с объяснением, вариантами и образами почерков К. Калайдовичем*, Москва 1821].
- Rasijskaja nacyjanałnaja biblijateka. Addziel rukapisaŭ, f. 328, ad.zach. 116, 131, 225, 497 [Расійская нацыянальная бібліятэка. Аддзел рукапісаў, ф. 328, ад.зах. 116, 131, 225, 497].
- Shchavinskaja L.L., Labyntsev Ju.A., *Turov dva stoletîâ nazad glazami issledovatelej naslediâ svâtitelâ Kirilla i knâzej Ostrožskih*, [u:] *Dabraverny knâz' Kanstancin (Vasilij) Astrožski – slavuty asvetnik i abaronca pravaslauâ*, Brëst 2011, s. 10–11 [Щавинская Л.Л., Лабынцев Ю.А., *Туров два столетия назад глазами исследователей наследия святителя Кирилла и князей Острожских*, [у:] *Дабраверны князь Канстанцін (Васіль) Астрожскі – слауты асветнік і абаронца праваслаўя*, Брэст 2011].
- Shchavinskaja L.L., *Russkaâ škola skorinovedenîâ v načale ee formirovaniâ (XVIII – pervaa polovina XIX vv.)*, [u:] *Skaryna i naš čas. Materyâly Mižnarodnaj navukovaj kanferencyi (Gomel', 14–15 kastryčnika 2011 goda)*, Gomel' 2011,

s. 33 [Шавинская Л.Л., *Русская школа скориноведения в начале ее формирования (XVIII – первая половина XIX вв.)*, [у:] *Скарына і наш час. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Гомель, 14–15 кастрычніка 2011 года)*, Гомель 2011].

Р Э З Ю М Э

ЛЯ ВЫТОКАЎ БЕЛАРУСКАЙ ФІЛАЛОГІІ: ПРАЦЫ К.Ф. КАЛАЙДОВІЧА

У артыкуле разглядаюцца шматгадовыя даследаванні аднаго з піянераў расійскага славяназнаўства, вядомага медыявіста і археографа К.Ф. Калайдовіча (1792–1832), прысвечаныя беларускай праблематыцы. На аснове багатых крыніцзнаўчых матэрыялаў першай чвэрці XIX стагоддзя, уключна з асабістымі архівамі таго часу, паказаны працэс зараджэння і фарміравання агульнай задачы неабходнасці новай навуковай дысцыпліны – беларускай філалогіі. Пачынаючы з моманту знаходжання на беларускіх землях у 1812–1813 гадах і знаёмства з жывой беларускай мовай К.Ф. Калайдовіча, значна ўзмацняецца яго спецыяльная цікавасць да беларускай культуры, пазней самым грунтоўным чынам падмацаваная пры вывучэнні і публікацыі ім выбітных помнікаў старажытнага пісьменства, у ліку якіх выдзяляюцца і такія, раннія па часе, як тварэнні свяціцеля Кірыла Тураўскага XII стагоддзя.

Ключавыя словы: К.Ф. Калайдовіч, беларусознаўства, беларуская філалогія, беларуская мова, Кірыл Тураўскі, Францыск Скарына, славяназнаўства.

S T R E S Z C Z E N I E

U ŹRÓDEŁ FILOLOGII BIAŁORUSKIEJ: PRACE K.F. KAŁAJDOWICZA

W artykule omówiono wieloletnie badania dotyczące problematyki białoruskiej prowadzone przez jednego z pionierów rosyjskich studiów slawistycznych, słynnego znawcę średniowiecza i archeografa K.F. Kałajdowicza (1792–1832). W opracowaniu wykorzystano bogaty materiał źródłowy z pierwszego ćwierćwiecza XIX wieku, w tym archiwa prywatne. Pokazuje on początki powstawania nowej dyscypliny naukowej – filologii białoruskiej. Szczególne zainteresowanie zagadnieniami kultury białoruskiej datowane jest na lata 1812–1813, kiedy K.F. Kałajdowicz mieszkał na ziemiach białoruskich i poznawał żywy język.

To zainteresowanie wzrosło dzięki jego studiom i publikacjom poświęconym starym zabytkom piśmiennictwa, wśród których znajdowały się pochodzące z XII wieku dzieła św. Cyryla z Turowa.

Słowa kluczowe: K.F. Kałajdowicz, studia białoruskie, filologia białoruska, język białoruski, Cyryl z Turowa, Franciszek Skaryna, studia slawistyczne.

S U M M A R Y

THE ROOTS OF BELARUSIAN PHILOLOGY: K.F. KALAYDOVICH'S WORKS

The article deals with long-term research performed by one of the pioneers of Russian Slavic studies, famous mediaevalist and archeographer K.F. Kalaydovich (1792–1832). Rich source materials from the first quarter of the 19th century have been used, including data from personal archives. They show the beginnings and formation of a new scientific discipline – Belarusian philology. The interest in Belarusian culture blossomed in the years 1812–1813 when K. F. Kalaydovich lived on Belarusian lands and learned the Belarusian language. It was later reinforced by his studies and publications devoted to the outstanding monuments of ancient writing among which you can find the 12th century works of St. Cyril of Turov.

Key words: K.F. Kalaydovich, Belarusian studies, Belarusian philology, Belarusian language, Cyril of Turov, Francysk Skaryna, Slavic studies.